

A nemzet kozmopolita lelke

A nagyváros kozmopolita. A vidék nemzeti, a nagyváros idegenlelkű. Egyrészt. Másrészt: a nemzetnek nagyváros kell. A nagy fővárosokkal versenyképes metropolisz. Ennek kiépítése a nemzetépítés központi nagy projektje. Nincs ennél nagyobb. A nagy nemzeti lét feltétele a – természete szerint kozmopolita – nagyváros kiépítése. Az elmagyarosodó nagyváros a nemzet büszkesége. Az elmagyarosodó nagyvárosban a nemzet kozmopolitává lesz. Elnemzetietlenedik. Bűnös lesz. Nemzetietlen bűnös. „A magyar nemzet megrontója” – ahogy Horthy Miklós szolt a magas lóról, amikor világháborús ellenfeleink kegyelméből bevonulhatott a városba.

Ebben a paradoxonban – ennek képzeteiben – nőtt föl és létezett Budapest. Ez hat a jelenére is.

„A rohamosan fejlődő [sic!] nagyvárosok kozmopolita jellegűek. Páris, Berlin, Bécs, Budapest az élet tekintetében többé-kevésbé egyugyanazon anyagot adja az irónak.” Ezt írja a *Vasárnapi Újság* 1896. január 26-án. „Mert bizony mi Budapesten kissé távol estünk a magyar népélettől, s a magyar városokban úgy is beszélnek Budapestről, mint egy kozmopolita városról, melynek nemzeti jellege alig van. Valóban tény, hogy Budapesten immár kifejlődött egy az országtól idegen sajátos nagyvárosi szellem, mely oly idegenszerűen tekint a vidéki magyar életre, mintha csak egy idegen sziget lenne a magyarság tengerében.” Ezt pedig a *Fővárosi Lapok* írja 1896. január 4-én.

Mindkét idézet a millenniumi ünnepségek kezdetéről való. Abból az évből, amikor az ország Budapesten demonstrálta az „ezeréves nemzetállam” nagyságát. Egy évezreddel visszavetítve a nemzet és a nemzetállam modern fogalmát.

Miközben a nem magyar elemek és nyelvek ellen folyik a harc a magyar Budapestért.

Ennek a harcnak egyik epizódja volt a német színház engedélyezéséről folyó vita 1891-ben. „Ha nem akarjuk az eddig elért eredményt csökkenteni, a németes törekvéseknek végképen útját kell szegni. Az idegen Budapestben magyar és ne kozmopolita várost találjon.” Így érvel a Fővárosi Törvényhatóság Bizottságában Gyóry Emil az engedély megadása ellen. (*Nemzet*, 1891. június 25.) Az „autentikus” magyar vidékről szól bele a vitába a *Tolnavármegye* (1891. augusztus 2.): „Fel kell hagynia Budapest fővárosának azzal a se hideg, se meleg kozmopolita eljárással, amit az úgynevezett nemzetiségi kérdések, »ne nyúlj hozzám« virágaival szemben mind ez ideig folytatott. Az oly fajta, tétovázó kipkedés-kapkodásnak s engedékenységnek, amelyet a német színház ügyében legutóbb tanúsított, nincsen helye többé. Be kell látnia, hogy megcsalták, rútul rászedték. Viszsaéltek bizalmával, belesodorták olyan üzelmekbe, amelyeket ha továbbra is elősegítne, a hazaárulás sötét bűnét követné el. A lovagiasság mosolyt

keltő Don Quixottejének tartották, – eltúrta, hogy békés oltalma alatt a legalávalóbb üzelmeket folytassák a magyar állameszme és az uralkodásra hivatott magyar nemzet ellen.”

A legalávalóbb üzelmek alatt azt kell érteni, hogy Ferenc József közbenjárását kérte a német színház engedélyezéséért három társával együtt Kochmeiszter Frigyes, soproni születésű, német ajkú báró, a budapesti tőzsde alapítója, három évtizeden át működő kiváló elnöke, a budapesti közélet igen tevékeny alakja, akiről a Budapesti Értéktőzsde 2004-ben alapított Kochmeiszter-díját elnevezték.

A fent idézett cikk szerzője a legvilágosabban és legpatetikusabban fogalmazza meg, miért illetékes a vidék, az egész ország és minden magyar egy budapesti színházi engedély ügyében: „Nincs e hazának egyetlen egy igaz fia, ki irigykednék fővárosunkra rohamos fejlődése és emelkedéséért. Nemzeti büszkeség jóleső érzete szállja meg lelkünket, minden előre tett lépésnél. Érzzi a haza kicsinye, nagyja, hogy csak egy erős nemzeti érzülettel áthatott s világforgalmi központtal bíró főváros teheti fel fejlődésünkre a koronát.” Ezt a koronát akarják leverni a nemzet fejéről azok a németek, akik az anyanyelvükön szeretnének színjátszani és színházat nézni a három német alapítású városból egyesített Budapesten, ahol Jókai Mór 1870-es írása szerint: „Még csak ötven év előtt is, mint ezt Vörösmarty beszélte nekem, úgy megbámulták azt, a ki az utcán magyarul próbált beszélni, s tértek ki előle, mint az ittas ember elől, a ki énekel, úgy, hogy Vörösmarty és ifjú társai, ha szabadon ki akarták magukat beszélgetni szülőtte földjük nyelvén, a városon kívül (!) mentek, a Wurm-udvar helyén volt egy nagy posvány, annak a partjain sétálgatva, engedtek szabad folyást keserveiknek.”

Ezt már Hatos Pál idézi az általa szerkesztett, most megjelent könyvben (*Ismeretlen Budapestek*, Jaffa Kiadó, 2023, 296 o.), amelyben több tanulmány szól arról, miként nézett ki ez a kozmopolitizálódva magyarosodott Budapest különféle kisebbségek nézőpontjából.

A magyar politikai spektrumban a kisebbségek tekintetében az egyik pólust azok képviselték, akik megengedték, hogy a magyar politikai nemzetbe beolvasztott kisebbségek megtartsák nyelvüket, iskoláikat, kulturális intézményeiket, legyen nekik ehhez joguk. A másik pólust pedig azok, akik nyelviileg, kulturálisan, minden tekintetben homogén magyar nemzet kizárólagos tulajdonának tekintették az országot, nem ismerték el másféle állampolgárok létjogát a hazában. Az első tábor románul beszélő magyaroknak ismerte el a magyarországi románokat (miként később Nagy-Romániában magyarul beszélő románoknak a magyarokat). A második tábor egyáltalán nem ismerte el a románul beszélők, ha nem is politikai, de kulturális román (szerb, szlovák, német stb.) identitással rendelkezők létjogát Magyarország állampolgári közösségében. A kiegyezéstől távolodva egyre nőtt a második tábor, amely Eötvös József 1868-as nemzetiségi törvényét, annak érvényesítését a legnagyobb veszedelemnek tartotta az országra nézve. A millennium évében, a század utolsó éveiben éppen e második tábor

legvehemensebb szószólója, a „legsovinisztább magyar”, a románok, szászok lakta keleti végeket főispánként erőszakosan magyarosító „dobokai basa”, Bánffy Dezső kezében volt a kormányrúd.

Mocsáry Lajos lényegében egyedül képviselte a harmadik alternatívát. Ő legalább a nem német kisebbségeket tekintette, ha nem is a magyarral egyenrangú, de legalább a saját nemzeti identitásával, politikai közösségével együtt létjogosult szövetségesnek a némettel szemben, és ő még hosszú élete végén összekapcsolódott a 20. század elején megjelenő polgári radikalizmussal, amelyben megfogant a nemzetiségi autonómiák eszméje.

A kor Európájába a nemzeti többségek többsége ilyesféleképp viszonyult a kisebbségekhez.

A magyar Budapest politikai programja nemcsak nacionalista, hanem emancipációs, antifeudális, vagyis liberális program is volt. Ahogy Hatos Pál a kötetet nyitó tanulmányában írja: „A magyar Budapest programja a nemzet horizontális közösségének az ígérését hordozta. Sőt időnként a demokratikus átalakulását is.” És a szekularizációét. „A jezsuita Bangha Béla szerint a századfordulón a fővárosban mindössze másfél tucat plébánia és fél tucat keresztény érzelmű városatya volt 400-500 szabadkőműves között.” Az antiliberális keresztény kurzus sajtóapostola bizonyára túloz, de az biztos, hogy a főváros vallási élete meglehetősen lanyha volt a méreteihez képest. Budapest szekuláris szigeteket alkotott az országban.

172

Az erős vidéki kereszténységgel szembeállítható gyenge budapesti keresztény élet mellett különösen feltűnő volt a nem keresztény, vagyis a zsidó elem erősödése. Igaz, hogy a zsidóság számaránya a kiegyezés és a századforduló között 16,6 százalékról csupán 23 százalékra emelkedett, de ez a gyorsan növekvő városban hatalmas mennyiségi ugrást jelentett. 1869-ben 45 ezer, 1900-ban 166 ezer zsidó élt a fővárosban. Igaz, hogy a magyarok száma is a többszörösére nőtt, a magyarok aránya az elmagyarosodottakkal együtt pedig nagyobb mértékben nőtt, mint a zsidóké, de az nem tűnt fel, mert az volt a „természetes”, a default. Abban nem látott senki problémát.

„A fiatal Budapest nem csak a lázas építkezések időszaka, éppúgy leírható kicsiny életvilágok lassan szervülő szövődékeként is, ahol bizonyos értelemben mindenki a saját zombékján ült, s az óbudai őslakos braunhaxlerék – sváb szőlősgazdák – mélyen lenézték a Pestről vagy Budáról nyugdíjas éveikre áttelepült »jöttmenteket«.”

A város tele volt hagyományos, vidékies, patriarkális, feudális életet élő szigetekkel, ezeket mosta lassan – és részlegesen – egybe, ezeket szorította ki, hol gyorsabban, hol lassabban, a gyors, de egyenetlen városfejlődés, melynek sodrában munkát kereső ifjú férfiak és (tipikusan cselédként kezdő) nők lepték el a várost. A hagyományokkal könnyebben szakító vagy éppen azok kötöttségeiből kimenekülő fiatalokkal telt meg a város.

A magyarosodás, az asszimiláció elsősorban urbánus jelenség volt. A magyarosodási sikerek sokkal inkább városokhoz, leginkább a fővárosához kötődtek, mint a vidékhez. A kisebbségi nyelvek, közösségek vidéken, a vidéki életformákban sokkal védettebbek voltak. Ha a vidék népén múlik, soha

nem lehetett volna az első világháború előtt a magyarság igen csekély abszolút többségét – legalább – statisztikailag kimutatni.

Minél inkább magyarosodott az ország, annál inkább városiasodott, uniformizálódott, hagyományaitól távolodott – kozmopolitizálódott a magyarság. Ebben a folyamatban pedig leginkább a zsidó magyarság tűnt fel, amelyben a magyarosodás már önmagában is elszakadást jelentett a hagyományos életformától, amelyet a többség alig ismert, és eleve nem is volt magyar. Nem csoda, ha a magyartalanító magyarosodás olyan pályának tűnt fel sokak szemében, amelyre az urbánus zsidók vezetik a magyarokat – magukhoz asszimilálják a nemzetet. Ezt a képzetet fenntartó kávéházi népiesség kontinuitására Hatos is felhívja a figyelmet: „A bűnös Budapestet szidni, népieskedni, úgy látszik, csak a kávéházból tudott Szabó Dezső, ahogy majd kései örökösei, Csoóri Sándor vagy Csurka István is...”

A nemzeti ébredésnek, a nemzetek „kiélpülésének” a folyamata egybeesett a nemzetek uniformizálódásának a folyamatával. Az életvilágok sajátosságaiból egyre többet veszít, egymásra „nemzeti ideológiáikban”, küldetésstudatukban is egymásra egyre inkább hasonlító nemzetek dominanciaharca kísérte a tömegtársadalmak kialakulását, hiszen a nemzetek kibontakozása és konvergenciája ennek része volt.

A nőnevelés 19. századi állapotában különösen fontos szerepük volt a gyerekek mellé felfogadott francia nevelőnőknek és gondozónőknek (bonne-oknak). Magyarországon a német kulturális és nyelvi hatást is ellensúlyozta az alkalmazásuk. A nagyvárosi francia kultúra, maga Párizs elsődleges modell volt Budapest számára. A Nagy Háború előtti Budapestre meglehetősen jellemző volt a frankofília, a Párizs-rajongás. A háború kitörésével ennek egy csapásra vége lett. Pláne, hogy rögvest megjöttek a hírek arról, hogy Franciaországban milyen borzalmasan bánnak a kint rekedt magyarokkal, milyen szörnyű körülmények közé internálják azokat, akiknek jelentős részét éppen ez a frankofília, ez a Párizs-rajongás, az európaiság, a szabadság szomja vonzott oda.

Balázs Eszter a francia kisasszonyok háború alatti budapesti sorsáról írt dolgozatában idéz egy 1918 novemberében, a polgári forradalom idején készült riportból, melyben a háborút itt átélt franciák szólalnak meg: „Kis Páris volt nekünk Budapest [...] a hölgycigarettát úgy szívtuk, mint otthon a Marylandet, megtanultunk magyarul s ha egy-két hétre hazautaztunk, vágyódtunk vissza önhöz. A Magyar Világ kávéházban tanyáztunk, mikor lecsapott a háború. Magyarországra és Franciaországra. [...] Egy nap, egyszerre két újságban, egy magyar és egy német nyelvűben jelent meg a borzalmas cikk, a címe Páris! Mellette fekete kereszt, mint a gyászjelentésekben, hogy Páris meg fog halni, mert bűnös kokott, aki elvette a magyarok erejét, kiszürcsölte agyvelejüket, mint az osztrigát.”

A laza erkölcsű, szabados, a családi békét, a férfiak erkölcsét veszélyeztető francia nevelőnő kliséje már a századforduló után elterjedt élclapokban, kuplékban, a közbeszédben. Ez a könnyed előítélet vált súlyosan mérgező kollektív rágalommá a háború kitörésekor.

A kulturális és politikai függetlenségét a német hatással szemben erősíteni igyekvő és abban a francia szellemiségre (is) támaszkodó Budapest a német-osztrák szövetségesek oldalán került szembe Franciaországgal (is). A helyzet megfordult, és az itt maradt franciák élete vele együtt fordult meg, miközben ők ugyanazok maradtak, akik voltak. Kiváltképp a nemigen politizáló, a messze idegenben munkát kereső, többnyire magányos nevelőnők és még inkább az általában paraszti sorból származó, a világpolitikáról igen keveset tudó bonne-ok.

A budapesti francia kolónia jelentős része elhagyta az országot. Közük sok kirúgott vagy a mérgezett légkörből menekülő nevelőnő. Sokan rendőri felügyelet alá kerültek, és rendszeresen jelentkezniük kellett a hatóságoknál.

A francia nevelőnők helyébe beáramlottak a németek.

A háború kezdetén kitört a franciaellenes bojkottmozgalom. A színházakból kiutált francia darabok pótlása nem tette tönkre a színházakat, de a mozisokat nagyon is fenyegette ez a veszély, miután már kifizették a sok pénzt a francia filmekért. A magyar színészek viszont nagy lehetőséget láttak abban, hogy a magyar filmgyártás szorítsa ki az ellenséges filmeket. A sajtóban követelték, hogy ne alapozzanak a mozisok hazafiságára: rendszerileg tiltsák be a francia, belga, orosz, angol filmeket, mint Bécsben.

A Nemzeti Kaszinó mágnásasszonyai felszólították a nőket, hogy fordítsanak hátat a francia divatnak. Honleányi kötelességgé vált lemondani a francia selymekről, harisnyákról, ruhákról.

174

És ez az egész bojkottmozgalom nem állami, hanem civil kezdeményezés volt. A budapesti polgárok érzelmeit fejezte ki, kiváltképp a háborús lelkesedés időszakában, amely a háború elhúzódásával, a veszteségekkel, a hátország romló életviszonyaival ellankadt. A bojkottmozgalom gyorsan ki-fulladt.

Mindez nem volt magyar vagy budapesti sajátosság. Európa különböző nagyvárosaiban ennél sokkal súlyosabb dolgok is történtek. Például a magyarokkal Franciaországban. Az lett volna a különös, azt lenne nehéz megmagyarázni, ha a magyar állampolgárokat ért franciaországi csapásoknak ne lett volna ellencsapásuk, legalább ilyen gyengébb formában. A magyar polgár és a magyar állam a védtelen franciaországi magyarok elleni csapásokkal szemben volt tehetetlen, az itteni franciák viszont itt kínálkoztak védtelenül, kiszolgáltatottan az ellencsapásra. Tömeglélektani szempontból teljességgel érthetetlen lenne, ha ezt nem használták volna ki valamennyire. És ez a háborúban részt vevő valamennyi tömeg lélektanára igaz.

Annál is inkább, mert az ellenséges országok itteni polgárai jelentős részben kimaradtak azokból a háborús erőfeszítésekből, azoknak az áldozatoknak a viseléséből, ami az itthon lévőknak kijutott. Nem ők dolgoztak a háborúba vitt férfiak helyett, nem ők jegyezték hadikölcsönt, nem az ő szeretteiket vitték a frontra, vagy ha igen, akkor is az ellenséges oldalra, a mieinket ölni. Ha tehát semmilyen represszió nem lenne, akkor éppen azoknak lenne itt a legjobb, akik minden bizonnyal az ellenségeink győzelméért, a mi vereségünket, a mi katonáink, szeretteink haláláért szorítanak.

Mindenhol megtalálták a tömegek önmagukban a civilizált európaiakat és az ellenség oldalán a barbárt. Amikor a francia nevelőnőket tömegesen elbocsátották, és biztosították számukra a hazautazás feltételeit, és addig is gondoskodtak az elhelyezésükről, „a magyarok a francia nevelőnőkkel való bánásmódot civilizáltságuk bizonyítékaként tálalták, még az elbocsátás ellenére is, míg a franciák ugyanazt a barbarizmus bizonyítékának vették.” A magyar sajtóban gyakran kiemelték a magyarok morális fölényét az ellenséges országok polgárait barbár módon internáló, fogságba vető nyugati országokkal szemben, eltekintve attól, hogy amazok – Magyarországgal ellentétben – megtámadott, részben elfoglalt frontországok voltak.

1915 áprilisában, amikor megérkeztek az első levelek a franciaországi internálótáborokból, ezt írta *Az Újság*: „És ezalatt ittrekedt franciák és angolok legteljesebb szabadságukat élvezik nálunk, a barbároknál, szabadok testben és lélekben... nincsenek internálva, míg a mi tanártársaink, barátaink, hazánkfiaink nem mozdulhatnak helyétől a művelt Frankhonban és a világvezető Albionban, s míg Párisban eltiltják Molière munkáinak előadását: nálunk vígan játsszák úgy a francia klasszikust, mint Shakespeare-t, s jól tesszük.”

A magyar fölényt átértelmezték a politikai rendszerre is. Az általános választójogot megtagadó Magyarország a liberális demokrácia útján előtte járó országok fölé pozicionálhatta magát.

A háború előtt és után a futballpályán folyt a nemzetek harca. Amint az a Mitrovits Miklós, Szegedi Péter, Kiss László szerzőtrío tanulmányából kiderül, 1902 és 1913, az utolsó békeév között Európában Magyarország játszotta le a legtöbb válogatott mérkőzést. „...míg sok helyen a labdarúgásra játékként, szabadidős tevékenységként tekintettek, addig hazánkban a meccseknek szimbolikus politikai tétje is volt: a magyar–osztrák találkozók mintegy a birodalmi hegemoniáért is küzdöttek.” Ezért lett a magyar–osztrák az „örök rangadó”. A klubcsapatok nemzetközi találkozói is a bécsi és budapesti csapatok küzdöttek egymással leggyakrabban. A nemzetköziség a századelő futballjában nagyrészt a Monarchián belüli helyosztót jelentette. A foci nagyvárosi ügy volt. Magyarországon sokáig csak budapesti, ide számítva az akkor még agglomerációs Újpestet, Kispestet, Csepelt.

Budapest elsősorban Béccsel rivalizált, Prága, Krakkó, Lemberg pedig Budapestevel. Különösen Prága számára volt ennek erős szimbolikus tartalma, hiszen Csehország nagyvárosának szimbolikusán azt a várost és országot kellett legyőznie, amely Csehországgal és Prágával ellentétben külön ország és a két főváros egyike lehetett a Monarchián belül.

„A Magyarországon elterjedt nézet szerint a magyar csapat bárkitől kikapathatott, csak az osztrákoktól és a csehektől nem. Idővel a sportsajtó is elkezdte hirdetni a sportteljesítmény és a nemzeti identitás, a »nemzeti géniusz« közötti kapcsolatot. »Vitézül harcoló magyar fiúkról« és »huszáros rohamokról« írtak. Egy-egy vereséget követően pedig »nemzeti gyászról« vagy a »magyar futball Mohácsáról« értekeztek.”

Csehország alsóbbrendű státuszát a Slavia Praha bécsi és budapesti diadalaival kompenzálták.

A tanulmány tárgykörén kívül esik, de fontos tényező, hogy a „sportháború” lényege szerint tartalomfüggetlen. Mondhatnánk: igazságfüggetlen. A labdarúgó-mérkőzésen nincs agresszor csapat és honvédó csapat, nincsenek jó és rossz ügyért harcoló felek. Ellentétben az 1956-os forradalmat eltipró Vörös Hadsereggel a melbourne-i olimpia híres és véres magyar–orosz vízilabda-mérkőzésén az orosz válogatott nem küzdött rosszabb ügyért, mint magyar ellenfele.

A sportmérkőzések szimbolikus háborúként való felfogása arra kondicionálja a szurkoló tömegeket, hogy minden háborúban a „mieink” mellett való kiállás értetődjék magától a harc tartalmától függetlenül. Hogy a Mi és Ők szembenállás legyen az elsődleges vagy kizárólagos a Jó és Rossz (a gyakorlatban persze inkább Jobb és Rosszabb vagy kisebb és nagyobb Rossz) szembenállása helyett. Ily módon a Jó és a Rossz (Jobb és Rosszabb...) melletti harc és kiállás közötti morális különbség eltűnik. A sportháborúk „szimbolikus megemelésé” voltaképpen értéknihilizmushoz vezet, és egyáltalán nem ártatlan jelenség. Sem Magyarországon, sem másutt. Sem egykor, sem most.

A magyar foci fejlődését a 20. század elején meghatározta a rongylabdával játszott grundfoci. Az élvonalbeli játékosok a grundokról verbuválódtak, a rongylabda kezelésével tűntek ki a tömegből. A rongylabdával pedig nem lehetett hosszan és pontosan passzolni, azzal nem lehetett az angol kick and rush stílust követni. A rongylabda a sokpasszos, technikás focira predestinált, és ezzel a stílussal lett a Nagy Háború végére Európa legjobb klubcsapata az MTK és válogatottja a magyar. Szimbolikus fölény a lealázó történelmi vereségben.

176

A Rákóczi út 57. alatt található lutheránus sziget, a nagy bérház mögött rejtőző templom történetét írja meg Demmel József, részben Matus László kutatásai alapján. A fővárosi evangélikus szlovák közösség kinőtt a német lutheránus többség alól, sikeresen emancipálódott, követte nemzeti programját, majd belebukott. A kiegyezés utáni magyarországi politika bedarálta, politikailag semlegesítette, de ezzel a magyar politika a döntő történelmi pillanatban, a Nagy Háború után nem nyert a világon semmit.

II. József türelmi rendelete után megalakult evangélikus gyülekezett túlnyomórészt német polgárokból állt. Azután egyre többen lettek benne a szlovákok, túlszaporodtak a németeket, nekifeszültek a gyülekezet németnyelvűségének, fokozatosan elnyerték önállóságukat, saját nyelvükön éltek hitéletüket és tartották fenn iskolájukat. Működött első vezetőjüknek, a pánszlávizmus fő ideológusának, Ján Kollárnak a nemzetépítő projektje.

Évtizedek teltek el sok-sok harccal, bonyodalommal, az 1848–49-es szabadságharcban a magyar törekvésekkel szembekerült Kollár távozásával, sikkasztási és egyéb ügyekkel, mire Kollár projektjének egyik oszlopa, a szlovák evangélikusok templom felépült.

Az adósságokkal küszködő, elszegényedő egyházat a befejezetlen templomával a lángoló nacionalista ifjúból pragmatikus konformistává „érett” Daniel Bachát lelkész vezette ki a válságból – „megalkuvásával... életben... tartotta közösségét”. Nagy kapcsolati hálót szőtt a magyar politikai és szellemi életben. Alkalmazkodott az 1873–74-es gazdasági és politikai válságban kialakult helyzethez, amikor „a magyar politikai elit nyilvánvalóvá tette, hogy a csak kicsit is politikai színezetűnek tűnő szlovák kezdeményezéseket nem tűri az országban, s rövid idő alatt saját törvényeit is megszegve bezárattott minden szlovák közép fokú és kulturális intézményt”.

„A szlovák–magyar kiegyezés lehetőségét is magukban rejtő, végül azonban a közeledés teljes kudarcát hozó hatvanas évek a pesti szlovák egyház közösségét is alaposan felforgatták. A belső konfliktusok során megtépázott gyülekezet végül csak magyar vállalkozók és politikusok segítségével volt képes (szó szerint) tető alá hozni a templomát, ahonnan viszont lassan eltűnt a Kollár lelki szemei előtt lebegő modern szlovák közösség.” Amely persze ugyanolyan nacionalista alapon lett volna modern, ahogy a magyar és a Magyarországon kívüli szlovák, és egyáltalán a nacionalizmus korának valamennyi nemzete.

Amikor a „román nemzeti gyűlés” 1918. december elsején kimondta az erdélyi és magyarországi románoknak a Román Királysághoz való csatkozását, a kisebbségekkel szemben represszív, magyarosító, nacionalista ideológiára épülő rendszer már nem létezett. Magyarországon köztársaság volt, a miniszterelnök Károlyi Mihály volt, a kisebbségi jogoknak, a nemzetiségek autonómiájának a szószólója, Jászi Oszkár vitte a kormányban a nemzeti-ségi ügyeket. A Román Királyság pedig a régi volt. Elnyomó bojáruralom. Nem csoda, hogy a gyulafehérvári határozat megosztotta a budapesti román szocialistákat, munkásmozgalmi embereket. A kommunistákig bezárólag, akik Leninnek a népek föderációjára vonatkozó eszméjét képviselték. Az Erdélyi-Bánsági-Magyarországi Román Szocialisták Internacionalista Csoportja a gyulafehérvári gyűlés után egy hónappal tartott kongresszusán árulókká nyilvánították az egyesülési határozatot Gyulafehérváron megszavazó román szocialista vezetőket. Ám ők sem kívántak benne maradni Károlyi és Jászi Magyar Köztársaságában (sem). Erdély, Bánát és Magyarország románok lakta részeinek független köztársaságban való egyesülését óhajtották, melynek államformáját a területen lakó „összes nemzetek kongresszusa” határozza meg. Azon összes nemzetek között azonban már persze a románok alkották volna a többséget, a többiek – magyarok, szerbek, szászok – a kisebbséget.

Egy másik szocialista csoport véleményét az Adevărulban megjelent cikk reprezentálta. Ebben – a Román Nemzeti Tanáccsal ellentétben, amely kiáltványában azt közölte a világgal, hogy az új magyar kormány folytatja elődei népelnyomó politikáját – kijelentették: „A román nép ma Magyarországon és Erdélyben szabad. A forradalom tüzeiben az ezeréves bilincsei és láncai elolvadtak.” Ám ők is nemzetállami alapokon álltak, és szabad románként sem kívántak abban a Magyar Köztársaságban élni, amelyben meggyőző-

désük szerint megvannak a román munkások boldog jövőjének biztosítékai. Mert: „Az összes román egyesülése: ez az egyik legszebb álmunk.” Viszont: „szent kötelességünk felemelnünk a szavunkat azok ellen, akik ezt az egyesülést a Romániával képzelik el, melynek rothadt gazember bojárjai és csokjai semmiben sem különböznek a régi Magyarország uraitól, a sovinszta grófoktól és báróktól.”

A Tanácsköztársaság idején még működött a román internacionalistáknak egy kis csoportja, amely egy „föderatív magyar köztársaságban” képzelte el a románok jövőjét, de ők is arra vártak, hogy a kommünt vezető pártból tűnjön el a „magyar sovinszta szellem”.

Találkoztam egy konferencián egy öreg cseh szociológussal, aki szomorúan összegezte, miként tűnt el az ő sokszínű Csehszlovákiája. Elcsatolták a ruszinokat, deportálták a zsidókat, kitelepítették a németeket, a magyarokat, elszakadtak a szlovákok a maradék magyarokkal együtt, aztán átkergették Szlovákiába a cigányokat... Egyedül maradtunk...

